

УДК 347.45/47

ORCID ID 0000-0003-2850-3251

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2020-2-7-9-15>

Новосельська Ірина Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

юридичного факультету

Інституту управління та технологій,

Державного університету інфраструктури та технологій,

ORCID ID 0000-0003-2627-8871

Добкіна Катерина Робертівна,

кандидат юридичних наук, доцент

декан юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури

та технологій

м. Київ, Україна

ТЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ: “ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ”

Анотація: Розглядається питання перспективи впровадження альтернативних методів вирішення юридичних спорів шляхом суттєвого реформування чинного національного законодавства України, враховуючи та запозичуючи закордонний досвід у цій царині. Обґрунтовується, що медіація як альтернативний спосіб вирішення правових спорів - це не тільки усунення конфліктної ситуації між сторонами, але й мінімальна витрата часу та коштів, а також максимально позитивний результат.

Ключові слова: альтернативний спосіб вирішення спорів, медіація, досудовий розгляд спорів, судове провадження, медіаційний процес.

Annotation. The issue of prospects for the introduction of alternative methods of resolving legal disputes by substantially reforming the current national legislation of Ukraine, taking into account and borrowing foreign experience in this area. It is substantiated that mediation as an alternative way of resolving legal disputes is not only the elimination of the conflict situation between the parties, but also the minimum expenditure of time and money, as well as the most positive result. Alternative dispute resolution has been identified as the best way to resolve conflict and is practiced in many parts of the world. The authors point out that alternative dispute resolution allows businesses to resolve legal disputes more effectively. It is noted that the effective implementation of alternative dispute resolution methods in Ukrainian legislation would make it possible to achieve improvements for society as a whole, conflicting parties, judges, as the introduction of more modern and effective methods of dispute resolution has paid off in other countries. However, attention is drawn to the fact that for the gradual introduction of alternative methods of settling legal

disputes, it is necessary to clearly define the terminology, as such uncertainty may affect the rights and legitimate interests of all parties to the legal dispute. Emphasis is placed on the fact that in the case of the procedure of "alternative" dispute resolution, as a result of the application of the appropriate method (even in the case of negotiations or mediation) creates a new document that defines, changes or terminates the rights and obligations of the parties to the contract, or the decision of the arbitral tribunal. As a result, the parties to the dispute receive a decision, which can be appealed, as a rule, only under a special procedure prescribed by law.

Key words: alternative dispute resolution, mediation, pre-trial dispute resolution, court proceedings, mediation process.

Постановка проблеми: Орієнтація на інтеграцію в європейське співтовариство зробила одним з пріоритетних напрямів стратегічного розвитку України забезпечення відповідності національної правової системи стандартам європейської спільноти загалом та створення справді ефективного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина зокрема [1]. З огляду на це останні роки провідні науковці піднімають та ретельно вивчають питання про необхідність суттєвого реформування, навіть більше “запозичення” до національної системи захисту цивільних, господарських й інших прав та інтересів, які наразі формуються переважно за рахунок юрисдикційних органів, альтернативних способів вирішення спорів.

Однак дотримання європейських стандартів не означає «сліпе» їх запозичення. З цього приводу досить раціональною є думка М. Козюбри, який наголошує, що європейські стандарти, зокрема щодо судової влади – це не стільки єдиний еталон, за яким потрібно будувати судову систему, скільки певні цінності, на які варто орієнтуватися при її реформуванні [2]

Аналіз останніх дослідження та публікації. Питання правових аспектів альтернативних способів вирішення спорів та взагалі питанню порівняння “альтернативного” та “досудового розгляду спорів” виражено в роботах Дзери О., Щербини В.С., Балуха В.С., Беяневича О.А., Боднар Т.В., Бондаренко-Зелінської Н.Л., Ясиновського І.Г., Кисельової Т., Мельника Д. Я., Поліщук М.Я. та багатьох інших провідних науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження цього питання.

Формулювання цілей. Основною метою наукового дослідження є: здійснення комплексного аналізу нормативно-правових актів які регулюють альтернативні способи вирішення спорів, сучасних досліджень та публікацій у цій царині, а також у питанні запровадження медіації в Україні як інструменту реалізації функцій права, міжнародних стандартів для здійснення медіації у правових спорах.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі життя сфера господарювання відіграє дуже важливу роль. За своєю суттю сфера господарювання є надзвичайно складною з огляду на різноманітність відносин, що складаються між її суб'єктами та іншими учасниками господарського життя. Відносини, що виникають при цьому, попри свою багатоманітність, є господарськими, оскільки їм притаманні спільні специфічні ознаки. Як і в будь

якій галузі, так і в господарській виникають проблеми, що в свою чергу в більшості випадків призводять до спорів, потребують негайного вирішення. Держава та державні судові органи є одним із доступних способами, які забезпечують доступ громадян до правосуддя.

Водночас судовий порядок вирішення правових спорів не позбавлений багатьох недоліків. Як свідчить судова практика в умовах сьогодення, суди перевантажено, а сам судовий процес перетворюється в досить коштвну “тяганину”, оскільки провадження в багатьох справах часто навмисно затягуються на тривалий час, а послуги висококваліфікованих юристів, як правило, недоступні для більшості громадян. Та і механізм примусового виконання рішень часто не спрацьовує, особливо коли боржники не бажають виконувати вимоги суду. Звісно, у переважній більшості випадків така ситуація обумовлена не стільки недосконалістю законодавства, скільки людським фактором, але найбільшим недоліком судового захисту є те, що навіть тоді, коли суд постановляє цілком законне та обґрунтоване рішення у встановлені законом строки, правовий конфлікт не вичерпується. Адже, на жаль, законність не означає справедливості рішення, і справу в суді виграє не той, хто правий, а той, в кого більше доказів [1].

Крім того, проблеми судочинства пов’язують також і з недоліками бюджетного фінансування. В сукупності перераховані вище проблеми спонукають громадян до пошуку нових способів вирішення конфліктів.

Важливо звернути увагу на те, що альтернативні способи вирішення спорів вже давно визнаються кращим варіантом розв’язання конфлікту та практикуються в багатьох державах світу. Радянська спадщина, що роками переслідувала вітчизняне правосуддя, відходить у минуле, натомість з’являються нові прогресивні ідеї реформування судочинства, запозичення досвіду зарубіжних країн, що тим самим підвищує відсоток довіри громадян до судової влади в Україні. У світі існує незлічена кількість способів, які забезпечують проведення примирення сторін спірних правовідносин без безпосередньої участі суду. У зв’язку з цим дослідження особливостей розвитку способів альтернативного вирішення правових спорів та перспектив їх застосування на теренах нашої держави є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення.

Альтернативні способи дозволяють усьому населенню використовувати додаткові, більш гнучкі, такі, що будуть підходити обом сторонам методи подолання суперечностей. Ці способи є додатковою гарантією реалізації конституційного права на вибір адекватного та зручного шляху вирішення спору з метою захисту прав та законних інтересів. Щодо альтернативних способів вирішення правових спорів, слід зазначити, що - це використання саме не судового впливу на проблемну ситуацію, а саме на спір, що виникає в процесі певної господарської діяльності чи інших правовідносин. Мета АВС є саме усунення конфліктної ситуації між сторонами. Але не тільки усунення негативної ситуації є однією із цілей, а ще мінімальна витрата часу та коштів, та максимально позитивний результат.

На сьогоднішній момент можна виокремити такі способи без судового впливу на ситуацію, а саме: врегулювання спору безпосередньо сторонами без

участі осіб (переговори); врегулювання спору за допомогою незалежного, нейтрального посередника який сприяє сторонам у досягненні позитивного результату (посередництво); вирішення спору за допомогою арбітра (третейський суд); медіація тощо. За останніми даними ці способи все частіше почали використовуватися на практиці. [3]

Щодо господарської діяльності у Розділі II Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 закріплене правило, що господарюючі суб'єкти мають право вирішувати спірні питання в досудовому порядку. Так, відповідно до ст. 5 ГПК України сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарських спорів за домовленістю між собою, тобто вводиться процедура примирення, як один із альтернативних способів вирішення спірних питань. Альтернативні способи вирішення спорів дозволяють суб'єктам підприємницької діяльності використати додаткові дуже часто більш гнучкі механізми вирішення правових конфліктів. Вирішення спорів взагалі та господарських зокрема можна розглядати як історію зміни співвідношення трьох основних форм: насильницької, судової та примирливої [4]. На жаль, наразі посередницька діяльність на законодавчому рівні в Україні так і не врегульована.

Тут треба звернути увагу на те, що ще 21 травня 2008 року Європейським Союзом було прийнято Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу "Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах", метою якої є спрощення доступу до методів альтернативного врегулювання спорів і сприяння мирному вирішенню спорів через стимулювання використання медіації та забезпечення збалансованих взаємовідносин між медіацією та судовим провадженням.

Пунктом 8 Преамбули до Директиви 2008/52/ЄС встановлено, що положення цієї Директиви застосовуватимуться лише до медіації у міжнародних спорах, але ніщо не повинно заважати Державам-членам застосовувати ці положення також у внутрішніх медіаційних процесах.

Декілька років тому законопроект про медіацію у першому читанні був розглянутий Верховною Радою та відправлений на доопрацювання і десь загубився. Необхідність же прийняття такого закону давно назріла. Разом з тим практика розв'язання правових спорів показує, що посередництво не набуло належної популярності як серед юристів, так і господарюючих суб'єктів. На наш погляд, незастосування медіації обумовлено причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Однією із причин неприйняття відповідного закону є відсутність у юридичній спільноті єдиного розуміння відносно того, в яких межах посередницька діяльність має бути врегульована на законодавчому рівні.

Необхідно також відмітити, що потреба у підготовці та прийнятті законопроекту про медіацію впливає з цілі пункту 12.2 "Програми діяльності Кабінету Міністрів України", (прийнятої постановою Уряду від 29.09.2019 року №849 та схваленої постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 року № 188-IX), в якій вказано, що "Сторона договору захищена від його невиконання".

Одним із механізмів досягнення вказаної цілі відповідно до зазначеної програми є створення, зокрема, ефективної системи медіації, що має значною

мірою розвантажити судову систему, оскільки до медіації у сторін буде велика довіра.

Ефективна імплементація в українське законодавство методів альтернативного врегулювання спорів дало б чітку змогу для досягнення покращень для суспільства в цілому, конфліктуючих сторін, суддів, так як впровадження більш сучасних та ефективних методів вирішення спорів виправдали себе в інших країнах.

На думку Р. Ханік-Посполіпак та В. Посполіпака, для поступового введення альтернативних методів врегулювання правових спорів, слід чітко визначитися перш за все із термінологією, оскільки така невизначеність може вплинути на права та законні інтереси всіх учасників правового спору [5]. Так: - “Видається правильним таке застосування: досудове врегулювання спору та альтернативне вирішення спору. Оскільки застосування процедури “досудового” врегулювання спору (що на практиці, як правило, є так званою претензійною роботою) хоч, може, призводить до примирення сторін, але не призводить до появи документа, яким фактично по суті вирішується (залагоджується) спір. А у разі застосування процедури “альтернативного” вирішення спору, в результаті застосування відповідного способу (навіть у разі переговорів чи медіації) створюється новий документ, який визначає, змінює або припиняє права та обов’язки сторін спору, чи то зміни до договору, чи то рішення третейського суду. І як результат, учасники спору отримують рішення, оскаржити яке можна, як правило, лише за спеціальною процедурою” [5].

Як зазначає Балух В.С.: - “Враховуючи сутність досліджуваного явища, можливо зробити висновок, що форми АВС являють собою більш широке поняття, в якому примирні процедури можуть мати місце як складова частина відповідного процесу.” [2]

Також він акцентує увагу на тому, що в результаті аналізу вітчизняного законодавства можна зробити висновок: такі процедури, які засновані переважно на примирно-третейського способі вирішення спорів, можуть бути використані у різних галузях права, оскільки багатьма з них не заборонено їх використання для врегулювання відповідних спорів (крім, наприклад, податкового права). У їх переліку можливо виокремити правові засади наступних примирних процедур:

- які застосовуються сторонами у цивільних та господарських спорах до або під час провадження з розгляду відповідного спору в суді;
- що використовуються під вирішення колективних трудових спорів. [2]

Щодо позасудових примирних процедур, які застосовуються сторонами у цивільних та господарських спорах до або під час провадження з розгляду відповідного спору в суді, слід акцентувати увагу на нижчевикладеному.

У таких приватноправових спорах формою завершення врегулювання відповідних спорів на основі примирних процедур є, як правило, позасудова мирова угода. При цьому ознака такої угоди, як «позасудовість» передбачає відсутність участі суду у виробленні умов мирової угоди. Позасудова мирова угода може бути укладена сторонами спору за вільним волевиявленням як до звернення до суду за захистом порушених прав та оспорюваних інтересів, так і під час провадження справи у суді. Це по суті договір, що має акцесорний

характер, яким сторони припиняють спір на підставі взаємних уступок. Разом з тим зміст можливих примирних процедур, що має наслідком укладення мирової угоди, чинним законодавством не встановлено. [2]

Хоч норми Цивільного кодексу України і не надають визначення «мирова угода», за своєю правовою природою така угода належить до категорії правочинів. Як наслідок, така угода має відповідати вимогам Цивільного кодексу України до правочинів. При цьому в аспекті цивільного процесу передбачена спеціальна процедура, що має забезпечити виконання загальних вимог для набуття мировою угодою властивостей законності [6] та можливості бути виконаною у примусовому порядку. Якщо в цивільного праві діє презумпція правомірності правочину (ст. 204 Цивільного кодексу України), відповідно до якої укладений правочин вважається таким, що відповідає умовам дійсності, які ставляться до даного виду правочину, то в цивільному процесі мирова угода для визнання її судом повинна бути перевірена судом на предмет її відповідності закону та відсутності наслідків її укладення у вигляді порушення прав, свободи чи інтересів інших осіб.

Висновки. Отже, з вище зазначеного варто зробити такі висновки, що альтернативні способи вирішення спорів вже давно визнані кращим варіантом розв'язання конфлікту та практикуються в багатьох державах світу. Радянська спадщина, що роками переслідувала вітчизняне правосуддя, відходить у минуле, натомість з'являються нові прогресивні ідеї реформування судочинства, запозичення досвіду зарубіжних країн, що тим самим підвищує відсоток довіри громадян до судової влади в Україні. У світі існує незлічена кількість способів, які забезпечують проведення примирення сторін спірних правовідносин без безпосередньої участі суду. У зв'язку з цим дослідження особливостей розвитку способів альтернативного вирішення правових спорів та перспектив їх застосування на теренах нашої держави є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення. Враховуючи, що на етапі ринкові умови економіки України слід характеризувати як конфліктні, особливо це стосується господарської сфери. Даний процес супроводжується порушенням норм законодавства, зокрема це масові порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, що в свою чергу обумовлює необхідність захисту своїх інтересів шляхом альтернативних способів вирішення даних спорів. У зв'язку з чим виникає необхідність комплексного підходу до нормативно-правового врегулювання цього питання, а саме: - прийняття Закону України "Про медіацію"; - внесення відповідних змін до На основі законопроекту, прикінцевими та перехідними положеннями внести зміни до процесуальних кодексів, а саме Господарського процесуального кодексу (далі - ГПК), Цивільного процесуального кодексу (далі - ЦПК), Кодексу адміністративного судочинства (далі - КАС), якими запропоновано, що під час підготовчого засідання суд з'ясовує чи бажають сторони позасудове врегулювання спору шляхом медіації (зміни до статей 182 ГПК, 197 ЦПК, 180 КАС), право суду оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі, якщо сторони прийняли рішення провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації (зміни до статей 183 ГПК, 198 ЦПК, 181 КАС), право суду зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням

медіації (зміни до статей 228 ГПК, 252 ЦПК, 236 КАС), строк такого зупинення (на час проведення медіації, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали судом (зміни до статей 229 ГПК, 253 ЦПК, 236 КАС), та можливість зупинити провадження у справі на стадії розгляду справи по суті (зміни до статей 195 ГПК, 210 ЦПК), оскільки положенням даного законопроекту передбачено, що суд роз'яснює сторонам у справі про їх право на будь-якій стадії судового провадження звернутись до медіації для вирішення спору у позасудовому порядку.

Література:

1. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів URL: [http://univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternativnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr___alternative_dispute_resolution\)](http://univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternativnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution)).
2. Балух В.С. Нормативно-правові основи формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2013_4_41.pdf
3. Мельник Д. Я. Тенденции развития современного гражданского процесса /Д. Я. Мельник, М. А. Филатова, В. В. Янков //Вестник ВАС РФ. – 2008. - № 11. – С. 114–117., с. 56
4. Давиденко Д. А. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США /Д. А. Давыденко // Вестник ВАС РФ. – 2004. -№ 1. – С. 163-176.
5. Ханик-Посполіпак Р., Посполіпак В. “Досудове”, “Альтернативне”, “Позасудове” врегулювання / Вирішення приватноправових спорів: співвідношення понять. Підприємництво, господарство і право. №1/2019. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/1/8.pdf>
6. Черевко П.П. Взаємодія цивільного та цивільного процесуального права при укладенні мирової угоди в цивільному процесі / П.П. Черевко // Право і безпека. – 2012